

אמינא/אמנא: השורש אמ"ר בבינוני פועל מדבר של בניין קל

נאור קהלני*

הקדמה

בפתח הדברים אני מבקש להודות לספריית קיימברידג' ולספריית בית המדרש ללימודי יהדות בניו יורק על התצלומים מכתבי היד. תודתי נתונה גם לפרופ' שאול שקד ז"ל ולפרופ' משה מורגנשטרן יב"א על התצלומים מהקצרות המגיות. עוד אודה לפרופ' גיימס נתן פורד על עזרתו באיתור הצורות, על תצלומים נוספים ועל שהקדיש מזמנו וסייע בדיוק הדברים. תודה גם לפרופ' יוחנן ברויאר שקרא טיטה של המאמר והעיר הערות חשובות. יש לציין כי ניתוח הממצאים והדעות המובאים במאמר הם שלי בלבד.

מבוא

בחקר כתבי היד של הארמית הבבלית היהודית (להלן אב"י) בולטת בעיית המהימנות של עדי הנוסח: שיבושים רבים הוכנסו על ידי מעתיקים לדפוס התלמוד ואף לכתבי יד תלמודיים מאוחרים. נוסף על טעויות סופר רגילות, הוכנסו כבר בכתבי היד המאוחרים שינויים בנוסח על ידי מעתיקים שלא הכירו היטב את הארמית הבבלית כדי לתקן כביכול את הטקסט, ובכך שובשה הלשון המקורית של הארמית הבבלית. בשל כך הציע קוטשר (מחקר) לבדוק כתבי יד גאוניים, שכן לשונם דומה מאוד ללשון התלמוד אך הם עברו פחות העתקות מאשר כתבי היד התלמודיים, ולכן אפשר להניח שיש בהם פחות שיבושים. ואומנם במחקריהם של קוטשר (מחקר),¹ מורג (גניזה; לתורת ההגה),² פרידמן (כתבי יד)³ ומורגנשטרן (ארמית; מחקרים)⁴ נערכו השוואות מקיפות בין נוסח הדפוסים של האב"י לבין נוסח כתבי היד, ונמצא פער לשוני רב ביניהם. מורגנשטרן (מחקרים, עמ' 42–52) סיכם את המאפיינים של אב"י שנמצאו בכתבי היד המהימנים ביותר, ואף גיבש את כתבי היד לקבוצה אחת בשם "כתבי יד מזרחיים קדומים".⁵

* ד"ר נאור קהלני, החוג ללשון העברית, אוניברסיטת חיפה.

1 קוטשר בדק את כ"י המבורג 165 והלכות גדולות כ"י פריז.

2 מורג בדק את הלכות פסוקות כ"י ששון וכתבי יד תימניים.

3 פרידמן בדק את כתב היד התלמודי לבבא מציעא. הוא מכנה אותו ג1, אולם מאחר שכתבי היד של החיבור הלכות גדולות מוספרו (על ידי שויקה) ג1, ג2 וכן הלאה עד ג40, רשמתי אותו בקיצור ב"מ. כתב היד מכיל 6 קטעים, והכינוי ב"מ מפנה אל כולם כאחד.

4 מורגנשטרן בדק את תשובות הגאונים והלכות פסוקות כ"י ששון.

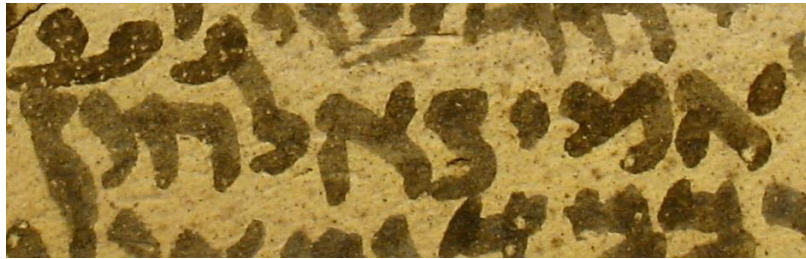
5 יש לציין כי מורגנשטרן אף הציע חלוקה פנימית לשתיה רמות מהימנות בתוך קבוצה זו.

המחקר הנוכחי מציג ממצאים חדשים העולים מכתבי יד מהימנים של חיבור הגאונים הלכות גדולות שנמצאו בגניזה הקהירית.⁶ מטרת המחקר לשפוך אור על סוגיה אחת – צורת הבינוני הפועל בגוף מדבר בשורש אמ"ר.

אמינא ואמנא במקורות של אב"י

בקורות המגיות

בקורות שפורסמו עד כה הצורה השלטת היא אמרנא.⁷ באוסף סכין, שרוב הקורות בו טרם פורסמו, יש שוויון באומדן בין הצורות אמרנא ואמנא.⁸ פורד מצא דוגמות נדירות של חילופי כתיב בין אמינא לאמנא, כגון אמינא להון⁹ (תצלום 1) לעומת אמנא להון¹⁰ (תצלום 2) "אני אומר להם", אמנלה¹¹ לעומת אמינלה¹² "אני אומר לך".¹³

תצלום 1 – אמינא להון (אוסף סופר ללא מספר, שו' 8)¹⁴

⁶ על סידור כתבי היד ותיארוכם ראה שויקה, הלכות גדולות, עמ' 31–50. בשישה מתוך ארבעים כתבי היד נמצאה מהימנות לשונית גבוהה – ראה קהלני, כתבי יד, עמ' 33 וקהלני, ארמית, עמ' 320–321. המחקר הנוכחי עוסק בכ"י ג' 1, ג' 7 ו-25 (לפי המספור של שויקה).
⁷ למשל, זח [זח] אמרנא לה "זו זו אני אומר לך" (JBA 48 [MS 2053/200], שו' 5). צורה מקבילה בהקשר זה היא אמנא, כגון זח זח אמנא לך "זו זו אני אומר לך" (MS 2053/27, שו' 3).
⁸ תודתי נתונה לפרופ' פורד על דיווחו זה.
⁹ JNF 160 (Sofer Collection), שו' 8. אני מודה לפרופ' מורגנשטרן על רשותו להשתמש בתצלומים אלה.
¹⁰ MS 2053/281, שו' 8.
¹¹ אמנלה אכי "אני אומר לה כך" (MS 2053/274, שו' 6).
¹² אמינלה הכי "אני אומר לה כך" (שם, באותו הקשר).
¹³ לדוגמות נוספות של חילופי אמנא/אמינא בקורות ראה נספח 2.
¹⁴ התצלום באדיבות פרופ' משה מורגנשטרן.

תצלום 2 – אמנא להון (MS 2053/281, שוי' 8)¹⁵

בדפוסים ובכתבי היד

הכתיב הרגיל בדפוסי התלמוד של הבינוני הפועל בגוף מדבר בשורש אמ"ר הוא **אמינא**. מורג (גניזה, עמ' 74) ומורגנשטרן (מחקרים, עמ' 117–119) מציינים כי גם בכתבי היד המאוחרים זו הצורה השכיחה, ואילו בכתבי היד המהימנים של הארמית הבבלית היהודית רווח יותר הכתיב **אמנא**, כגון בהלכות פסוקות כ"י ששון, בתשובות הגאונים ובכ"י ב"מ.¹⁶ הצורה **אמינא** נדירה בכתבי יד אלה.

אולם מכתבי יד הלכות גדולות עולה תמונה שונה ואף הפוכה: דווקא הצורה **אמינא** היא הצורה הרווחת, ואילו **אמנא** נדירה יחסית. אפילו בכתב היד המובחר ביותר מבין ששת כתבי היד הללו, כ"י ג1, העשיר במיוחד בתופעות לשון ובמאפיינים של אב"י מהימנה, הצורה השלטת היא דווקא **אמינא**, ואילו ל**אמנא** אין זכר בכתב היד. גם בכתבי היד האחרים, כגון ג7 וג25, **אמינא** היא הצורה הדומיננטית ואילו **אמנא** נדירה. נתונים אלה מעוררים עיון מחודש בנושא. יש אפוא לדון בשאלת היחס שבין שתי הצורות הללו ובתהליך היווצרותן.

היחס בין אמנא לאמינא

בשאלת היחס שבין שתי הצורות הללו הציע מורג (גניזה, עמ' 74) שלושה הסברים. הסבר אחד הוא שהצורה המקורית היא **אמנא**, ואילו **אמינא** משקפת התפתחות מאוחרת יחסית. הסבר נוסף, בכיוון ההפוך, הוא ש**אמינא** היא הצורה הקדומה יותר וממנה התפתחה **אמנא**. אפשרות שלישית שהעלה מורג היא ששתי הצורות משקפות להגים שונים של הארמית הבבלית היהודית.

מאחר שבכתבי היד שנחקרו עד כה **אמנא** דומיננטית ואילו **אמינא** נדירה, מורגנשטרן (מחקרים, עמ' 117–118) מסיק שהצורה **אמנא** היא אחד המאפיינים המובהקים ביותר של כתבי היד המהימנים ושהיא קדומה יותר מ**אמינא**, אף שגם האחרונה צורה קדומה לנוכח

¹⁵ התצלום באדיבות פרופ' משה מורגנשטרן.

¹⁶ בכתב יד המבורג 165, לעומת זאת, הצורה השכיחה היא דווקא **אמינא**, אף שגם **אמנא** נקריית פה ושם, לפי דיווחו של מורג.

הופעותיה פה ושם במקורות מהימנים של אב"י. אולם הדומיננטיות של **אמינא** בכתבי יד הלכות גדולות עשויה לערער את התפיסה שאמנא קדומה יותר.

היווצרותן של **אמינא** ו**אמנא**

אמנא

לדברי מורג (גניזה, עמ' 74), הצורה **אמנא** נהגתה **אָמְנָא**, והיא משקפת נשילה של הרי"ש, דהיינו **אמרנא** < **אמנא**. אולם מורגנשטרן (קערות, עמ' 266–268; מחקרים, עמ' 117–120) הראה שבכתבי יד מנוקדים הנו"ן בצורה **אמנא** דגושה,¹⁷ והיא מלמדת שאין מדובר בנשילת הרי"ש אלא בהידמותה אל הנו"ן: **אמרנא** < **אמננא** < **אמנא**.

יש לציין שההידמות של הרי"ש היא תופעה שכיחה באב"י. זה מכבר ידועה תופעת ההידמות של הרי"ש ללמ"ד של צירוף היחס בביטוי התלמודי הרווח **אמר ליה** "אמר לו". בכתבי היד הביטוי מופיע בדרך כלל בשתי דרכים: בקיצור המילה **אמר**, דהיינו **אמ' ליה**; או באינקליזה, כלומר בהיצמדות למ"ד היחס לאחור אל המילה **אמר**, דהיינו **אמליה**. בצורה האחרונה הידמותה הרי"ש אל הלמ"ד.¹⁸

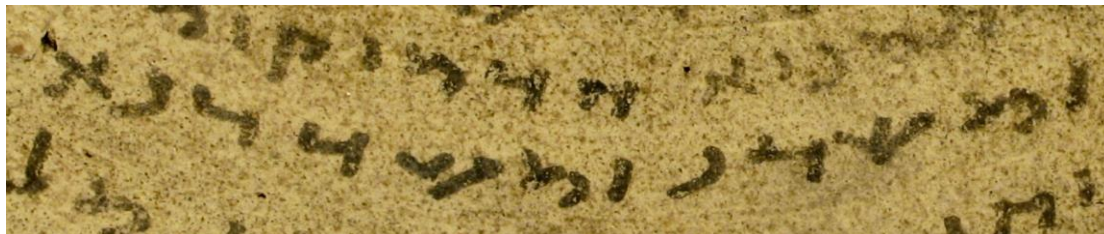
גם בקערות המגיות נמצא תיעוד להידמות הרי"ש. פורד מצא תיקון סופר בצורה **ומשדנ יומשדרנא** "אני שולח" (תצלום 3),¹⁹ המצביע כנראה על הידמות הרי"ש גם בצורה זו, בדומה ל**אָמְנָא**. מסתבר שהסופר התחיל לכתוב את הצורה עם ההידמות **ומשדנ** ותיקן לצורה הקלסית התקנית **ומשדרנא**. נראה שההידמות הייתה שגורה בפיו של הסופר, אך השתדל להקפיד בכתיבתו על כתיב תקני.

¹⁷ אף מורג עצמו (כתבי יד, עמ' 42) דיווח על דיגוש בצורה זו בכתבי יד קדומים, כפי שהעיר מורגנשטרן (מחקרים, עמ' 119, הע' 230).

¹⁸ בכ"י ג מצאתי תיעוד לאינקליזה שתוקנה: **ומנאן** [ל] לן (כ"י ג, לג, 16) "ומנין לנו" – הסופר כתב בתחילה **ומנאל** כמילה אחת, כפי שהגה באופן טבעי, אך לאחר מכן מחק את הלמ"ד, הפריד בין שתי המילים וכתב **ומנא** לן.

בעקבות תופעה זו העלה בויאריין (ביקורת, עמ' 255) את האפשרות שעיצורים סופיים נשללו בעקבות תהליך מטנליזה, שבו שתי מילים נצמדו בהידמות לה"פ, ולאחר מכן הן נפרדו שוב, אך כעת המילה הראשונה מופיעה בלא העיצור הסופי. לדברי בויאריין, כך למשל קרה בצמד המילים **אמ' ליה**: בתחילה נצמדו שתי המילים בהידמות הרי"ש, **אמליה**, ולאחר מכן נפרדו שוב, **אמא ליה**, אך כעת לה"פ חסרה במילה הראשונה.

¹⁹ (ומשדנ) ומשדרנא על[כין] נוריאל [ו]פגעניאל ומיכאל "ואני שולח עלייך את נוריאל ופגעניאל ומיכאל" (JBA 12 [MS 2053/178], שו" 13–14, 14–13).

תצלום 3 – ומשדנ ומשדרנא (MS 2053/178) JBA 12, שוי' 2013

אמינא

ההשקפה הרווחת במחקר עד כה

מורג (גניזה, עמ' 74) הציע שהצורה **אמינא** משקפת נשילה של הרי"ש והיקש לגזרת ל"י, דוגמת **בעינא**, **חזינא** וכיו"ב, ומורגנשטרן (מחקרים, עמ' 119) הסכים עימו.²¹ לפי מורג, אנלוגיה זו קיבלה סיוע מצורת העבר של השורש אמ"ר, המופיעה בכתבי היד בנשילת הרי"ש: **אמא**. בעקבות נשילה זו קיבלה הצורה **אמא** זהות חיצונית של גזרת ל"י, כמו **פָּעָא** 'רצה', ומכאן גם בבינוני הפועל **אמינא** על דרך **פְּעִינָא**.²² אולם הניקוד בכתבי יד הלכות גדולות (שיוצג בסעיף הבא) מוכיח שתאוריה זו איננה נכונה על אף ההיגיון שבה.

קושי מסוים, אם כי לא מעכב, בהסברו של מורג הוא שמצופה היקש גם בצורת הנסתר של הבינוני הפועל, דהיינו **אמר** < **אמא** < ***אמי**, כמו **בעא** < **פְּעִי** בגזרת ל"י, אולם בכתבי היד ואף בדפוסים אין כלל תיעוד לכתיב **אָמִי** במקום **אָמֶר**. בכתבי היד המילה **אמר** מקוצרת בדרך כלל על ידי גרש – **אמ**. לעיתים היא נכתבת בלא קיצור, ובמקרים אלה כמעט תמיד המילה היא **אמא** או **אמר**. כך למשל בכ"י ג25 מצאתי היקריות רבות של נשילת רי"ש בבינוני הפועל, ובכולן הצורה היא **אמא** ולא **אמי**, כגון

20 התצלום באדיבות פרופ' משה מורגנשטרן.

21 לאחרונה כתב לי פרופ' מורגנשטרן באופן פרטי הסבר אחר (ראה להלן, הערה 30).

22 יש לציין שההיגיון המוביל להסבר **אמינא** כהיקש לגזרת ל"י מובן עוד יותר לאור קיומן של צורות שאינן מגזרת ל"י הנוטות על דרך גזרה זו, דוגמת **איכנעאי** "התכופה" ו**אזלאי** "הלכה". אני מודה לפרופ' ברויאר שהזכירני (במסגרת הרצאה שהעברתי בכנס מדעי של ארגון קדמתה ומכון יד בן-צבי, תשפ"א) בדבר צורות אלו. את הצורה **אזלאי** ציין אפשטיין (דקדוק, עמ' 59). גם בווארין (ביקורת, עמ' 254) ציין כמה דוגמות, כגון **איבלאי** (או **איבלעאי**). לדוגמות נוספות, כגון **שְׁמַעְאֵי**, **דַּפְקַעְאֵי** ועוד, ראה מורגנשטרן, מחקרים, עמ' 63–64. צורות אלה (וכן **איכנעאי** לעיל) מגזרת ל"ע נוטות ללא ספק על דרך גזרת ל"י, וכן הצורה **אזלאי**.

קאמא (2ד, 2), קאמא (2ד, 3) "אומר", אמור דאמא אנא (כ"י ג25, 11 בראש הגיליון; תצלום 4 להלן) "אמור שאני אומר"²³ ועוד.

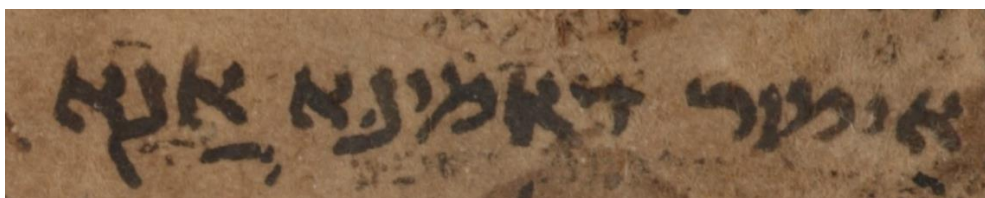

תצלום 4 – אמור דאמא אנא (כ"י ג25, 11 בראש הגיליון)²⁴

באשר לקיצור אמ', שכאמור רווח בכתבי היד, בהקשרים של בינוני פועל קשה לקבוע אם הוא קיצור של אמר או אמי או שמא אמיר. בכ"י ג1 הסופר פותח לעיתים את המילים המקוצרות, בדרך כלל כשהן מזדמנות בסוף שורה,²⁵ ובמקרים אלה במקום אמ' הוא כותב אמר או אמא.²⁶

ממצאים חדשים מכתבי יד הלכות גדולות

עיון בכתבי יד הלכות גדולות מלמד שדרך היווצרותה של אמינא איננה נשילה של הרי"ש, שכן הניקוד בהם מראה שהנו"ן דגושה גם בצורה זו (תצלומים 5, 6, 7):

תצלום 5 – אימור דאמינא אנא "אמור שאני אומר" (כ"י ג25, 17, 10)²⁷

²³ זהו תיקון נוסח בראש הגיליון של דף 11 לתוכן הכתוב בגוף כתב היד, המכיל אף הוא תיקון בגוף הטקסט: אימור דאמינא אַדְאִמְרִי אַנְא. התיקון אַדְאִמְרִי מבקש לשנות את הזמן מבינוני לעבר "שאני אומר" < "שאמרתי".

²⁴ התצלום באדיבות ספריית קיימברידג'.

²⁵ כך למשל הקיצור ר' מופיע בסוף שורה רבי, כת' בסוף שורה כתיב וכיו"ב.

²⁶ עם זאת, מצאתי בכתב יד זה היקרות אחת של הצורה אמי. מאחר שצורה זו מקוצרת בגרש,

מסתבר שהיא איננה מייצגת את הצורה אמי אלא את הצורה אמיר. על כך נרחיב בסמוך.

²⁷ התצלום באדיבות ספריית קיימברידג'.

תצלום 6 – אַמִּינָא "אני אומר" (כ"י ג, 7, ד, 1) 28

תצלום 7 – וַאֲמִינָא "אני אומר" (כ"י ג, 7, ח, 2) 29

מסתבר שדגש זה מורה על הידמות הרי"ש אל הנו"ן, דהיינו *אַמִּינָא < אַמִּינָא, בדומה לאמור לעיל בצורה אמנא (אַמְנָא < אַמִּינָא). נראה אפוא שבאב"י חלה התרופפות של הנמכת התנועה, 30 וכן עולה מעדויות נוספות הן במערכת הפועל הן במערכת השם. 31

28 התצלום באדיבות ספריית קיימברידג'.
29 התצלום באדיבות ספריית בית המדרש ללימודי יהדות, ניו יורק.
30 גישה אחרת רואה בשינוי התנועה כאן תוצאה של היקש: פרופ' מורגנשטרן הציע שאמינא נוצרה מאמנא, והתנועה בעה"פ השתנתה בעקבות היקש לצורות עם ל"ג, כמו זבינא ("אני קונה"). (כאמור, את השקפתו החדשה מסר לי פרופ' מורגנשטרן באופן פרטי); פרופ' מיכאל ריז'יק ופרופ' יהודית הנשקה הציעו שהשינוי בתנועה בצורה אַמִּינָא משקף היקש לגזרת השלמים (כגון פְּתִיבָנָא). (כיוון זה הועלה על ידיהם במהלך הרצאה שנשאתי בכנס "ביכורי מחקרים" בפורום לתלמידי מחקר של המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות באוניברסיטת בר אילן בתאריך 14/06/2022).

אולם ההסבר הראשון אינו מבאר את היעדר הנמכת התנועה בצורות אחרות שבהן אין הידמות לה"פ לנו"ן, דוגמת טַאֲרִיחַ (במקום טַאֲרַח). כמו כן תופעת ההיקש, שעליה מתבססים שני ההסברים, אינה מבארת את היעדר הנמכת התנועה במערכת השם (ראה דוגמות בהמשך המאמר). לדעת פרופ' ריז'יק, את השינוי בתנועה במערכת השם יש להסביר באופן אחר, הקשור במעבר בין משקלים שונים (את השקפתו זו מסר לי פרופ' ריז'יק באופן פרטי). יש לציין שגם אם מדובר בהתרופפות כללית של היעדר הנמכת התנועה ולא בהיקש, אפשר שבמערכת הפועל קיבלה התרופפות זו סיוע מהיקש לגזרת השלמים, ואולי גם לגזרת ל"י (דוגמת בעינא, כאמור לעיל).

31 אציג תחילה את הדוגמות במערכת הפועל, מאחר שבמערכת זו עסיקנין ומשום שהן רוב הדוגמות, ולאחר מכן אציג עדויות אחדות של שמות עצם המדגימות את היעדר הנמכת התנועה גם במערכת השם.

הגם שאין תיעוד לצורה המשווהזרת *אָמִירְנָא, מצאתי תיעוד של קיצור צורת הבינוני הפועל אמיר (אמ"י) וכן דוגמות של צורות בינוני פועל עם תנועת i/e לפני רי"ש או עיצורים גרוניים:

אמ"י (כ"י ג, לב, 30) "אומר"; אסיר (במקום אסר): רב אסיר ושמואל שרי (כ"י ג, 1, 2, 6-7) "רב אוסר ושמואל מתיר"; צייר (כ"י ג, פג, 12) "קושר"; מוֹגֵר (כ"י ג, 1, 5) "משכיר".

עדות נוספת מצאתי בצורה נהירנא, המתועדת ברוב כתבי היד התלמודיים ואף בדפוס התלמוד:

רב פפא בר שמואל קם לצלויי אמר ליה לשמעיה כי נהירנא לך תקע לי "רב פפא בר שמואל עמד להתפלל אמר לשמש שלו כאשר אחרחר לך (אסמן, אשמיע לך קול), תקע לי בשופר" (ר"ה לד ע"ב).³² נוסף על כך, בתשובות הגאונים מצא מורגנשטרן (ארמית, סע' 22.7.4.1; קערות, עמ' 259) מספר דוגמות: מבְּרִירְנָא, בְּרִיר, דְּרִיר. זאת ועוד, יש עדות ספורדית לתנועת i לפני רי"ש בארמית מזרחית מאותה תקופה באופן כללי. ראשית, בקערות המגיות מצא פורד את הצורה דפְּטִירְנָא יתכון "שאני מגרש אתכם" (תצלום 8).³³

תצלום 8 – דפְּטִירְנָא (JNF 146, שר' 12)³⁴

כמו כן מורגנשטרן (קערות, עמ' 260) מדווח על הכתיב ואיתנטיר "והוא היה מוגן" בקערות המגיות.

³² הכתיב נהירנא בהקשר זה מופיע בשבעה כתבי יד תלמודיים: ונציה, פיזרו, מינכן 140, מינכן 95, ביהמ"ל 1608, וטיקן 134, אוקספורד. בכ"י הספרייה הבריטית 400 נחידנא, ובכ"י אוקספורד 366 נחירנא. בכ"י אנלאו 319 וכ"י CUL נהרנא. יש לציין כי גם בהפ"ש (23: 3), הנחשב לאחד המקורות החשובים של אב"י, הכתיב נהרנא. מכל מקום ברוב כתבי היד התלמודיים מתועדת הצורה נהירנא, המצביעה על היעדר הנמכת התנועה. גם הצורות נחידנא ונחירנא מעידות על אי הנמכת תנועה. סוקולוף (מילון אב"י, עמ' 705, ערך נח"ר 2) גורס בציטוט הזה נהרנא, אך הוא מציין בסוגריים שיש גרסה בכ"י M2 נחירנא. מכל מקום נראה שזו דוגמה נוספת להיעדר הנמכת התנועה לפני רי"ש, ובמקרה זה היא מתועדת באופן נדיר גם בדפוס התלמוד.

³³ מיטול דפְּטִירְנָא יתכון מינין בסיפר תירוכין גטא פיטרוין וגרת שיבוקין כדת משה וישראל (JNF 146, שר' 12).

³⁴ התצלום באדיבות פרופ' ג'יימס נתן פורד.

במנדאית הפרה-קלסית מצא אבודרהם (מנדאית, עמ' 141) מספר דוגמות חריגות דומות: **אסירתינון** "קשרתי אותם" (במקום **אסארתינון**), **עקירינון** "הוא עקר אותם" (במקום **עקארינון**), **לפשוור** "יסתלק" (במקום **ליפשואר**).

יש לציין דוגמות נדירות לתנועת i גם לפני לה'פ חי'ת, אף שהתנועה שלפניה מקבלת בדרך כלל הנמכת תנועה. כך, למשל, מצאתי בכ"י 25 ג' תיקון מהצורה **טאריח** "טורח" לצורה **טארח** (תצלום 9): **דלא טארחיח איניש ומייתי חובתא לנפש[יה]** "שלא טורח אדם ומביא חובה לעצמו" (כ"י ג' 25, ג' 14-15).³⁵

תצלום 9 – **טארחיח** (כ"י ג' 25, ג' 14-15)³⁶

כמו כן בתשובות הגאונים מצא מורגנשטרן (ארמית, סע' 22.7.4.1) את הצורה **אבריהי** "הברחת" (במקום **אברחי**).

היעדר הנמכת תנועה מתועד גם במערכת השם, כגון שמות העצם **פיריא** (כ"י ג' 7, ג' 11+13), **פיר**, אולם הוא מתועד גם בלא הנמכת תנועה: **פיר**.³⁸ כמו כן שם העצם "בן" אומנם רווח באב"י בתנועת a, **פיר**, אולם הוא מתועד גם בלא הנמכת תנועה: **פיר**.³⁹ צורה זו מופיעה בדיאלקטים שונים של הארמית.⁴⁰

סיכום

הממצאים החדשים מכתבי יד הלכות גדולות מאשרים את קדמותה של **אמינא** לצד **אמנא**. אולם בעוד שהממצאים עד כה הראו שאמנא היא הצורה הדומיננטית בכתבי היד הקדומים, ולפיכך נתפסה כצורה קדומה יותר, בכתבי יד הלכות גדולות הצורה הדומיננטית היא **דווקא אמינא**. באשר להתהוותן, התברר שהצורה **אמינא** משקפת אף היא הידמות של

³⁵ מלבד הניקוד בפתח, המתקן האריך את הרי"ש עד היו"ד כדי ליצור את הצורה **טארח**.

³⁶ התצלום באדיבות ספריית קיימברידג'.

³⁷ ראה סוקולוף, מילון אב"י, עמ' 558.

³⁸ ראה סוקולוף, מילון אב"י, עמ' 281.

³⁹ ראה סוקולוף, מילון אב"י, עמ' 171. צורה זו שרדה אף בדפוסי התלמוד הבבלי: **דין גרמא דעשיראה ביר** (ברכות ה' ע"ב, שורה 17) "זו העצם של בני העשירי".

⁴⁰ ראה פסברג, בן; ברויאר, כתבי יד, עמ' 255-258. אני מודה לד"ר עברי בוניס שהפנה אותי למאמרו של פסברג.

נאור קהלני

הרי"ש לנו"ן ולא נשילה של הרי"ש. ייתכן ששתי הצורות נוצרו במקביל בתהליך דומה, האחת עם הנמכת תנועה והאחרת בלא הנמכה (אמרנא < אמנא; *אמירנא < אמינא).

ביבליוגרפיה

- אבודרהם, מנדאית = א' אבודרהם, דקדוק המנדאית הקדומה על פי לשון קערות ההשבעה והקמעות, מחקר לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב תשע"ז.
- אפשטיין, דקדוק = י"נ אפשטיין, דקדוק ארמית בבלי, ירושלים ותל אביב תשכ"א.
- בויאריין, ביקורת = ד' בויאריין, "כתבי היד התימניים של התלמוד הבבלי: מחקרים בלשונם הארמית" (ביקורת), לשוננו נא (תשמ"ז), עמ' 252–256.
- בר-אשר סיגל, אב"י = E. A. Bar-Asher Siegal, "Reconsidering the Study of Jewish Babylonian Aramaic: Five Decades after E. Y. Kutscher and his Influential Methodology", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 163 (2013), pp. 341–364.
- ברויאר, כתבי יד = י' ברויאר, העברית בתלמוד הבבלי על פי כתבי היד של מסכת פסחים, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן תשנ"ג.
- מורג, גניזה = ש' מורג, "מחקר הארמית הבבלי וכתבי היד של הגניזה", תרביץ מב (תשל"ג), עמ' 60–78.
- מורג, כתבי יד = S. Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts in the Cambridge Genizah Collections, Volume I, Taylor-Schechter Old Series*, Cambridge 1988, p. 42.
- מורג, לתורת ההגה = ש' מורג, "לתורת ההגה של הארמית הבבלי", לשוננו לב (תשכ"ח), עמ' 67–88.
- מורגנשטרן, ארמית = מ' מורגנשטרן, הארמית הבבלי היהודית בתשובות הגאונים, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים 2002.
- מורגנשטרן, מחקרים = M. Morgenstern, *Studies in Jewish Babylonian Aramaic Based on Early Eastern Manuscripts (Harvard Semitic Studies 62)*, Winona Lake, IN, 2011.
- מורגנשטרן, קערות = M. Morgenstern, "On Some Non-Standard Spellings in the Aramaic Magic Bowls and their Linguistic Significance", *Journal of Semitic Studies* 52 (2007), pp. 245–277.
- סוקולוף, מילון אב"י = M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic Periods* (second revised and expanded edition), Ramat-Gan 2020.
- פסברג, בן = S. E. Fassberg, "The Forms of Son and Daughter in Aramaic", in: H. Gzella & M. L. Folmer (eds.), *Aramaic in its Historical and Linguistic Setting*, Wiesbaden 2008, pp. 41–50.
- פרידמן, כתבי יד = ש"י פרידמן, "שיירי כתבי יד קדומים למסכת בבא מציעא", עלי ספר ט (תשמ"א), עמ' 5–55.

קהלני, ארמית = נ' קהלני, טיב הארמית הבבלית היהודית בכתבי יד "הלכות גדולות" שבגניזת קהיר: בדיקת הכתיב, הפונולוגיה והמורפולוגיה, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן תשפ"ג.

קהלני, כתבי יד = נ' קהלני, טיב הארמית הבבלית היהודית בכתבי יד "הלכות גדולות" שבגניזת קהיר: בדיקת הכתיב והפונולוגיה, עבודת תזה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן תשע"ח.

קוטשר, מחקר = י' קוטשר, "מחקר דקדוק הארמית של התלמוד הבבלי", לשוננו כו (תשכ"ב), עמ' 149–183.

שויקה, הלכות גדולות = א' שויקה, עיונים בספר הלכות גדולות: נוסח ועריכה, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן תשס"ח.

אמנא/אמינא

נספח

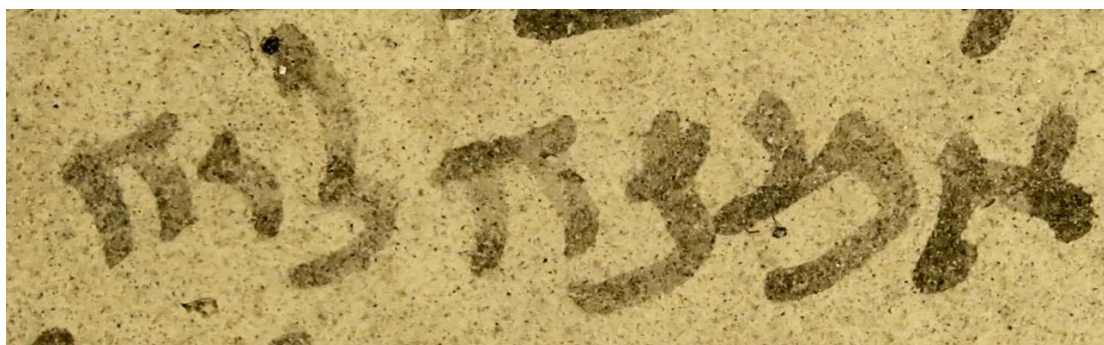
דוגמות נוספות של אמנא/אמינא בקערות המגיות:

אמינלה הכי "אני אומר לה כך" (MS 2053/274, שו' 6)

אמנלה אכי "אני אומר לה כך" (MS 2053/274, שו' 6)

אמנה ליה "אני אומר לו" (MS 2053/159, שו' 9)

אמנליה "אני אומר לו" (Moussaieff 145, שו' 9)

נאור קהלני

זח זח אמנא לך "זוז זוז אני אומר לך" (MS 2053/27, שו" 3)